Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti *Musiqi elmi, mədəniyyəti və təhsilinin aktual problemləri* №1, 2024, **s. 46-50**
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет *Актуальные проблемы музыкальной науки, культуры и образования* №1, 2024, **с. 46-50**
Azerbaijan State Pedagogical University *Actual problems of the science, culture and education of music* №1, 2024, **p. 46-50**

ÜMUMİ PEDAQOGİKA, PEDAQOGİKANIN VƏ TƏHSİLİN TARİXİ

UOT 78.06

A.H.Qəribova
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
AZ 1000, Bakı ş., Üzeyir Hacıbəyli küçəsi, 68
E-mail: qaribova.arifa@gmail.com
ORCİD ORQ: 0000-0001-8059-5566

MUSİQİNİN QAVRANILMASINDA ƏDƏBİYYATIN ROLU VƏ YERİ

Açar sözlər: *musiqi tərbiyəsi, ədəbiyyat, sinkretizm, sözün və musiqinin sintezi*

Məqalədə bədii sözün musiqinin düzgün qavranılmasına təsiri təhlil olunur. Burada qeyd olunur ki, insan dünyanı söz, səs, rəng, hərəkət, düşüncə və hisslər vasitəsilə qavrayır və vasitələr eyni olanda belə, qavrayışlar müxtəlif, fərdi olur. Fərdlərin fərqli yanaşması, qavrayışı nəticə etibarilə, ümumi dünyagörüşün formalaşmasına səbəb olur. Hər bir sənət özünəməxsus vasitə ilə dünyanın rəsmini çəkir: ədəbiyyat sözlə, musiqi səs, rəsm rənglə və s. Lakin hər bir sənət növü "çəkdiyi rəsm"in tamamlanması üçün digər sənət növünün köməyinə əl atır, dialoqa girir.

Dünya ədəbi-nəzəri fikrində söz və musiqinin qarşılıqlı əlaqəsinin fəlsəfi-estetik, pedaqoji aspektlərdən öyrənilməsinə onlarla tədqiqat işi həsr olunub. Bu iki sənətin qarşılıqlı əlaqələrindən bəhs edən nəzəri materiallarla tanış olarkən müşahidə edirik ki, məsələ daha çox musiqişünaslığın deyil, ədəbiyyatşünaslığın tədqiq obyektinə çevrilib.

А.Г.Гарибова

РОЛЬ И МЕСТО ЛИТЕРАТУРЫ В ВОСПРИЯТИИ МУЗЫКИ

Ключевые слова: *музыкальное воспитание, литература, синкретизм, синтез музыки и слова*

В статье анализируется влияние художественного слова на правильное восприятие музыки. Здесь отмечается, что человек воспринимает мир через

слова, звуки, цвета, движения, мысли и чувства, и даже при одних и тех же средствах восприятия различны и индивидуальны. В результате разный подход и восприятие индивидов приводит к формированию общего мировоззрения. Каждое искусство рисует картину мира своими средствами: литература словами, музыка звуком, живопись цветом и т. д. Однако каждый вид искусства использует помощь других видов искусства для завершения своей «картины» и вступает в диалог.

Изучению взаимодействия слова и музыки в мировой литературно-теоретической перспективе с философско-эстетического, педагогического аспектов посвящены десятки научных работ. Исследуя теоретические материалы, в которых говорится о взаимоотношениях этих двух искусств, мы замечаем, что данный вопрос стал объектом изучения литературоведения, а не музыкознания.

A.H.Garibova

THE ROLE AND PLACE OF LITERATURE IN THE PERCEPTION OF MUSIC

Key words: *musical education, literature, syncretism, synthesis of music and words*

The article analyzes the influence of artistic expression on the correct perception of music. It is noted here that a person perceives the world through words, sounds, colors, movements, thoughts and feelings, and even with the same means of perception are different and individual. As a result, the different approaches and perceptions of individuals lead to the formation of a common worldview. Each art paints a picture of the world with its own means: literature with words, music with sound, painting with color, etc. However, each type of art uses the help of other types of art to complete its "picture" and enters into dialogue.

Dozens of research works have been devoted to the study of the interaction between words and music in the world literary-theoretical view from the philosophical-aesthetic, pedagogical aspects. When we get acquainted with the theoretical materials that talk about the mutual relations of these two arts, we notice that the issue has become the object of study of literary studies rather than musicology.

Son illər ölkəmizdə böyüməkdə olan gənc nəslin musiqi tərbiyəsinə xüsusi diqqət verilir. Musiqi dərslərində məktəblilərin musiqi mədəniyyətinin inkişafı onlarda mənəvi-estetik hislərin formalaşmasına səbəb olur. Lakin "İncəsənət vasitəsilə tərbiyə təkcə dar estetik məqsədi həll etmir: o, şəxsiyyətin mənəvi və yaradıcılıq qabiliyyətlərini stimullaşdıran yüksək dərəcəli təsir qüvvəsidir" [3,

s.6]. Məktəblilərin musiqi yaradıcılıq qabiliyyətlərini inkişaf etdirməklə, müəllim onlarda incəsənət əsərlərini düzgün qavramaq, başa düşmək və qiymətləndirmək kimi keyfiyyətlər yaradır.

Hər bir xalqın əsrlər boyu yaratdığı müxtəlif forma və janrlar, musiqi nümunələri mövcuddur. Bu mənada Azərbaycan xalq mahnıları, rəqsləri, aşıq musiqisi nümunələri ilə bərabər, eyni zamanda qərinələrdən gəlib bizə çatmış muğamlara sahibdir. Musiqi əsərlərinin düzgün qavranılması – əsas məsələlərdən biridir. Bu prosesdə sözlə musiqinin vəhdəti böyük əhəmiyyət kəsb edir.

İnsan doğulduğu andan bəşəriyyətin bütün tarixi boyu və minilliklər boyu müxtəlif üsul və metodlarla tərbiyə olunur. Tərbiyənin ən erkən və ən təsirli yolu, fikrimizcə, musiqi ilə sözün sintezi yolu ilə həyata keçirilir. "Çünki söz mədəniyyətlərin təməl əsasıdır, insanları bir-birilə əlaqələndirən, ünsiyyət yolu ilə birləşdirəndir" [4, s. 9].

Müxtəlif sənət növlərinin nümayəndələrinin bədii yaradıcılığında ümumi üslub, oxşar estetik impulslar, ümumi vəzifələr – bütün bunlar onların sistemdə birləşməsinə təkan verir. "Dövrün bədii məzmununu incəsənətin bütün növləri açır və bu zaman qarşılıqlı zənginləşmə prosesi qaçılmazdır" [2, s. 8]. Musiqinin bədii sözilə bir-birinə qarışması, bəzən hətta birləşməsi bu iki sənət növünün mahiyyətindən irəli gəlir. Q.Neyqauz bu barədə belə yazır: "Musiqiçi sənətkardırsa, musiqinin poeziyasını necə hiss edirsə, şeir musiqisini də elə hiss edir. Onun üçün poeziya ahəngi, demək olar ki, saf səslərin ahəngindən, musiqi nitqinin ahəngindən daha gözəl və sirli bir hadisədir" [1, s.146].

Yeni musiqi proqramında müxtəlif incəsənət növləri arasındakı əlaqələr öz əksini tapmışdır. Proqrama daxil edilmiş "Ədəbiyyat olmasaydı, musiqinin vəziyyəti necə olardı?" və "Musiqi olmasaydı, ədəbiyyatın vəziyyəti necə olardı?" kimi mövzular müxtəlif incəsənət növlərinin bir-birilə sıx əlaqədar olduğunu müəyyənləşdirir.

İnsan dünyanı söz, səs, rəng, hərəkət, düşüncə və hisslər vasitəsilə qavrayır və vasitələr eyni olanda belə, qavrayışlar müxtəlif, fərdi olur. Fərdlərin fərqli yanaşması, qavrayışı nəticə etibarilə, ümumi dünyagörüşün formalaşmasına səbəb olur. Beləliklə, hər bir sənət özünəməxsus vasitə ilə dünyanın rəsmini çəkir: ədəbiyyat sözlə, musiqi səs, rəsm rənglə və s. Lakin hər bir sənət növü "çəkdiyi rəsmin" tamamlanması üçün digər sənət növünün köməyinə əl atır, dialoqa girir. Müxtəlif sənət sahələri əlaqəyə girərək mədəniyyətin metaməkanını yaradır, universal dil vasitəsilə təqdim olunmağa can atır.

Yeni dövrün geniş yayılmış tendensiyalarından biri – bütün sənət növlərinin söz sənətinin analoqu olaraq dəyərləndirilməsi, sənətlər sistemində onun ən əhəmiyyətli rola malik olmasıdır. Hətta daha irəli gedərək bütün sənət növlərini "metafizik morfologiya" kimi qəbullanma da xarakterikdir: sözü fonetik formadan dəyişməyə məruz qoyan yazı ədəbiyyatın sənətlər sistemindəki yerini "ədəbiyyat və incəsənət" bölgüsü şəklində müəyyənləşdirdi. Düşüncənin adekvat forması olan

ədəbiyyat bütün digər sənət növlərinə təsir etməyə başladı.

Morfoloji palitranın iki parlaq rəngi olan ədəbiyyat və musiqi sinkretizmdən konseptual sintezə qədər uzun yol keçmiş sənət növləridir. Genetik olaraq söz və musiqi sənəti bir-biri ilə bağlıdır: ilkin formada səs kimi mövcud olan söz sonradan yazıya çevrilib. Bu iki sənətin əlaqələrindən bəhs edərkən musiqiyə ədəbi gözlə dəyər vermək və ədəbi əsəri musiqi qulağıyla dinləmək vacib sayılır.

Ədəbiyyat və musiqinin qarşılıqlı əlaqəsi əsasən iki şəkildə təzahür edir:

1. Sintez yolu ilə (bu halda bədii mətndə hər hansı musiqi əsərinin, yaxud alətin adı çəkilər, haqqında bəhs olunar və s.)

2. İntermediallıq vasitəsilə (bu zaman bədii mətnin musiqinin prinsiplərindən təsirlənərək meydana gəlməsindən və ya əksinə proses-dən bəhs olunur.)

Qarşılıqlı əlaqənin bu iki növünü digər sənət növlərinə də aid etmək mümkündür.

İntermediallıq – bədii obrazlar və üslubi fəndlərin qarşılıqlı münasibətləri vasitəsilə ərsəyə gələn mədəniyyətlərin dialoqunun xüsusi formasıdır. Dar mənada intermediallıq – bədii əsərdə incəsənətin müxtəlif sahələrinin ədəbi kodları ilə qarşılıqlı əlaqəyə əsaslanan mətndaxili əlaqələrin xüsusi tipidir. Nisbətən geniş mənada isə mədəniyyətlər sistemində ədəbi məkan yaradılmasıdır. Lap sadə şəkildə ifadə etsək, bunu bütün incəsənət sahələrinin içində ədəbiyyatı aramaq və tapmaq hesab edə bilərik.

Ədəbiyyatla musiqinin qarşılıqlı əlaqəsinin kökləri ta qədim dövrlərə qədər gedib çıxsa da, romantizmin çiçəkləndiyi dövrdə ona xüsusi münasibət önə çıxdı. Digər sənətlərə məxsus xüsusiyyətləri mənimsəməyə çalışaraq hər bir sənət özünü tapır. Ədəbiyyat və musiqi əlaqələri haqqındakı çoxillik mübahisə və müzakirələr onun ətrafındakı diskussiyaların səngiməsinə səbəb olmur, əksinə, mütəxəssislər bu məsələyə hər dəfə yeni – fərqli aspektdən yanaşırlar.

Dünya ədəbi-nəzəri fikrində söz və musiqinin qarşılıqlı əlaqəsinin fəlsəfi-estetik, pedaqoji aspektlərdən öyrənilməsinə onlarla tədqiqat işi həsr olunub. Bu iki sənətin qarşılıqlı əlaqələrindən bəhs edən nəzəri materiallarla tanış olarkən müşahidə etdirik ki, məsələ daha çox musiqişünaslığın deyil, ədəbiyyatşünaslığın tədqiq obyektinə çevrilib.

Səs və sözün tandemi hər şeydən öncə, mahnıların və digər janrlarda musiqili sənət əsərlərinin meydana gəlməsinə səbəb olur. Ədəbiyyatın, xüsusən, poeziyanın musiqililiyi və musiqidə ədəbiyyatdan istifadə halları olmasaydı, bu sənət növlərinin janrları tamamlanmamış qalardı. Musiqi janrlarının bir çoxu – əsasında bədii mətn olan janrlardır (opera, balet, müzikl, romans, kantata, mahnı və s.).

Musiqi sözdə düşüncələrin formalaşmasıdırsa, söz musiqidə emosiya və hisslərin ən yüksək həddinə çata bilməsidir. Bəlkə də, musiqini "ədəbiyyatın səsli halı" adlandırsaq, haqlı olarıq. Bu orqanik əlaqə qanunauyğunluqdur, çünki musiqi və səslənən söz arasında xeyli ortaq cəhətlər var: intonasiya, temp, ritm, tembr,

diapazon, emosionallıq, melodiyalılıq və s.

Qədim yunan mifologiyasında musiqi və lirik poeziyanın ilahəsi olan Yevterpa əlində iki nəfəsli musiqi aləti ilə təsvir olunur. Çünki qədimdə şeirlər musiqinin müşayiəti ilə ifa olunurdu. Antik dövrdə və orta əsrlərdə daha çox karnavalların, tamaşa və şəbihlərin bir hissəsi olan musiqi XVI əsrin sonlarınadək Avropada ibadət prosesinə xidmət edirdi. Burada səs sözə fərqli mahiyyət qazandırmaq üçün vasitə idi.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan üçün yeni olan qəzəl-romans janrının yaradıcısı dahi Ü.Hacıbəyli bu əsərlərdə nitqi, şeriyyatı yüksək sənətkarlıqla işləyərək musiqi dilinə çevirmiş, deklamasiya ilə kantilena tipli melodiyanın sintezini yaratmışdır.

Ümumiyyətlə, isə musiqi və sözün sintezindən yaranan əsərlərdə müəlliflərin sözü və səsi duymaq qabiliyyəti önəmli rol oynayır. Bəzən sözü musiqiyə zorla "oturdurlar", həmin əsər ortaya şikəst doğulmuş bir canlı orqanizm kimi çıxır – ya səs axsıyır, ya söz. Bəzən isə zəif mətn elə gözəl melodiya ilə sintez olunur ki, sözlərin mahiyyətcə boşluğu diqqətdən yayınır.

Beləliklə, musiqi əsərlərinin mahiyyətcə qavranılmasında, şagirdlərin mənəvi aləminin zənginləşməsində, onlarda incə hiss və duyğuların yaranmasında, daxili hissiyyatların biruzə verilməsində musiqinin ədəbiyyatla vəhdəti müstəsna rol oynayır.

ƏDƏBİYYAT

1. Qədimova J. Musiqi pedaqogikası: tarixilik və müasirlik / Dərs vəsaiti. Bakı: "MBM", 2012, 224 səh.

2. Васина-Гроссман В. Музыка и поэтическое слово. Москва: «Музыка», 1978, 368 с.

3. Курбаналиева С. Музыкальный мир Низами Гянджеви / Монография. Киев: «Автограф», 2009, 264 с.

4. Багирова Т.А. Синкретизм искусств в воспитании индивидуума и социума / Monoqrafiya. Bakı: "Elm", 2005, 265 səh.

5. Нейгауз Г. Размышления, воспоминания, дневники, избранные статьи / Москва: «Советский композитор», 2010, 527 с.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 28.04.2024
Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 10.06.2024
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 15.06.2024
Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Firəngiz Hidayətova
ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 saylı qərarı ilə çap olunur.